

Hypocoristica in plaatsnamen

door Dr. A. VAN LOEY.

Aanleiding tot een onderzoek naar de vorm, waarin zich persoonsnamen in plaatsnamen op *-egem* en dgl. ver-tonen (1), is een beknopte aantekening van J. MANSION in diens opstel *Oude Vlaamsche namen uit Frankrijk* (2). Hij bespreekt er een paar plaatsnamen uit de streek tussen Boulogne en Waasten, waarvan een overeenkomstige naam in Engeland is te vinden, waarom hij ze als Engels aanziet. Zo haalt hij o. c. p. 35 (uit het *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bertin* van GUÉRARD, X^e-XIIe eeuw) aan : *Ber-mingahem*, a^o 844-864 *Berningahem*, thans *Barbinghem*, wijk van Moringhem (cant. S.-Omer), naar DE FLOU. MANSION vergelijkt met Eng. *Bermingeham* (uit het *Domesday Book*), d. i. de stad *Birmingham*, af te leiden van een patronymicum van *Beornmund* of iets dergelijks. Hij voegt er bij : „geen overeenkomstige formatie op het vasteland”.

Deze aangehaalde woorden kunnen niets anders bete-kenen, dan dat er verder op het vasteland geen tweede *Berminghem* voorkomt, niet, geloof ik, dat er geen for-

(1) Aan het Seminarie voor Germaanse Toponymie bij de Uni-versiteit te Brussel.

(2) *Bijdragen tot de Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, Prof. Dr. Jac. van Ginneken aangeboden op 21 April 1937 bij zijn zestigsten verjaardag. *Onze Taaltuin*, VI, n° 1, pp. 32-39.

maties met een verkleind patronymicum zouden zijn te vinden.

Nu moge het misschien waar zijn, voor zover natuurlijk onze tegenwoordige toponymische kennis er ons de conclusie van toelaat, dat er buiten de twee genoemde plaatsen geen derde is met name *Berminghem*; evenwel, plaatsnamen met als eerste lid een hypocoristicum komen wel voor, en de eerste naam waar wij aan denken, is *Berbelgem*.

Berbelgem, thans verdwenen, lag aan de Zenne naast Geerdegem, met Eggelgem op de overkant (1): 1249 *Sigerus de berblenghem* (Kerkarchief van Brabant 288; Rijksarchief Brussel); 1328 *Walteri de barblenghem* (2); 1458 *Barbelgem*; 1526 *Berbelgheem*; 1538 *Berbelghem* (3). Andere bewijsplaatsen, naar een nog onuitgegeven toponymie der stad Mechelen, van Dr. G. CRAB, zijn: 1220 *Berblenghem*, 1260 *Berbelghem*, 1288 *Berbleghem*, 1399 *Berblegem*, 1236, 1237, 1247 *Sigerus de Berblengheem*.

Een eerste poging tot verklaring van de naam is die van J. LINDEMANS (*E. S. Br.* XVII, 333): „Samenstelling met een pers. n. Berold, Berwulf, of iets dergelijks. De *b* in de tweede lettergreep moet een latere epenthese zijn (een Germ. pers. n. Barbo of Barbilo heeft niet bestaan), onder invloed van den vrouwen naam Barbele, die van Christelijken oorsprong is. Berbelgem zou dan ontstaan zijn uit Berlengem, zooals Berlegem (arr. Oudenaarde), Berlikum (West-Friesland), Berlingen (Limburg).”

Hiertegen valt in te brengen, dat de oorsprong van *Beerlegem* en *Berlingen* allerminst is bekend (4). Daaren-

(1) J. LINDEMANS, *Eigen Schoon en de Brabander*, XVII, 1934, bl. 333 (verder afgekort *E. S. Br.*).

(2) A. VAN LOEY, *Bijdrage tot de kennis van het Zuidwestbrabantsch in de XIIIde en XIVde eeuw. Fonologie*, Tongeren, 1937, p. 166 (verder afgekort: *ZWBr.*).

(3) J. LINDEMANS, *E. S. Br.*, XVII, 333.

(4) J. MANSION, *De Voornaamste Bestanddeelen der Vlaamsche Plaatsnamen*, Brussel, 1935, p. 19 en p. 14.

boven zie ik niet in, hoe uit *Berold* en *Berwulf* een vorm *Berl* is ontstaan en niets rechtvaardigt de onverwachte epenthese der *b* tegenover de andere namen. Of daarbij *Barbele* reeds in het begin der XIIIe eeuw (1220) naast *Barbara* heeft bestaan, moet nog aangewezen worden.

Een persoonsnaam *Barbo* of *Barbilo* schijnt inderdaad niet bestaan te hebben, is ons althans nog onbekend (1). Maar de vergelijking met Eng. *Birmingham* kan ons makkelijk op het goede spoor brengen.

Birmingham wordt door de Zweedse toponymist EILERT EKWALL (2) verklaard uit een vleivorm **Beorma* van *Beornmund*.

Die vleivorm is op een ons sedert lang bekende wijze zeer normaal ontstaan. Van het eerste lid der samenstelling wordt nl. de auslautsconsónant (met daaropvolgende vocaal) geapocopeerd en van het tweede lid alleen de anlautsconsónant behouden (3). Aan deze vorm kunnen nog verkleiningssuffixen worden toegevoegd: *Gepa* naast *Gerpiga*; *Thiemo* n. *Thietmarus*; *Gumpo* n. *Cumpolt*; *Lumpe* n. *Luntbert*; *Simon* n. *Seimundus*; *Humbelo* n. *Humperht*; ook met geminatie *Appulo* n. *Albertus*; *Wop-pili* en *Woppo* n. *Wolfperht*.

Op dergelijke wijze heeft reeds M. SCHÖNFELD, in 1911, de mnl. naam *Rubben*, *Rubens*, met geminatie en een *-in*-suffix, uit een *Ruod-berht* (4) verklaard; is ook Wvl. *Tierin* uit *Die-de-r-ik* + *in* ontstaan (5); kunnen wij nog *Sijmen* (sonder soetichey) < *Sim-ijn* oplossen.

(1) B. v. E. FÖRSTEMANN, *Alteutsches Namenbuch*, I² (Persn.), kol. 247, 273.

(2) In diens *Concise Oxford Dictionary of English Place-Names*; Oxford, At the Clarendon Press, 1936, p. [43].

(3) F. STARK, *Die Kosenamen der Germanen*, Wien, Tendler & Co, 1868 (reeds in *Wiener Sitzungsberichte*, LIII, 1856, p. 446 vv.), p. 111 vv.

(4) *Tijdschr. N. T. L.*, Leiden, 30, 239 vv.

(5) *Versl. Mededeel., Kon. Vlaamsche Academie*, Gent, 1934, 370.

Wat aan *Berbelgem* ten grondslag ligt : *Berbel* < **Ber-bilo*, kan dus op bekende wijze zijn ontstaan uit een naam als *Bern-bald* (-brand, -brecht), vgl. *Perenbert* bij FÖRSTEMANN, *Altd. Nb.*, Persn. (1900²), kol. 267.

Dit lijkt me althans natuurlijker dan de meer gewrongen oplossing *Berbelgem* < **Ber-m-l-gem*, d. i. met vocaalloos suffix *l* (1) **Bermlo* < **Bermo* naast *Bern-mund* (vgl. *Birmingham*).

Het is niet onmogelijk, dat wij in een tweede Brabantse plaatsnaam een soortgelijke afgeleide persoonsnaam terugvinden, nl. in *Babelom* (gem. Meldert, arr. Leuven), in de XIIIe eeuw *Bebbeneem* (2). J. LINDEMANS onderstelt (o. c.) vragenderwijze een bakernaam *Bebbe*.

Volgens de boven uiteengezette formatie kan *Bebbenem* zijn het *heim* van *Bebbo* (zwakke genitief), met geminatie (3) < *Ber-bald* (naast *Bernbald*), vgl. *Perprand* (FÖRSTEMANN, o. c., Persn., kol. 261) (4).

Een breedopgezette studie omtrent op allerlei wijze ontstane hypocoristica als eerste lid in plaatsnamen zou

(1) F. STARK, o. c., p. 65 : *Fritla, Rodla, Dielta, Gerlo*, enz.

(2) J. LINDEMANS, *E. S. Br.*, XX, 1937, 366.

(3) Vgl. *Luppo, Rubbo, Appulo, Woppo* : STARK, o. c. en SCHÖNFELD, o. c. ; A. MEILLET, *Introduction à l'étude compar. des langues indo-europ.* (Paris, 1934⁷), p. 132.

(4) Afleiding, met een zwakke genitief, uit *Bebbo* (vgl. *Dienem*, gem. Vissenaken, Leuv., a^o 1332, 1340, 1447 *Diedenheem* ; *E. S. Br.*, XX, 370) komt me waarschijnlijker en eenvoudiger voor dan uit een naam op *-in*, waarbij wij dan genitief op *-s* verwachten : vgl. *Bruinesem*, gem. Tienen, Leuv., a^o 1273 *Brunensheem*, *E. S. Br.*, XX, 369 ; *Rommersom*, gem. Hoegaarde, Leuv., a^o 1285 *Rummensheem*, *Rommensheem*, 1336 *Rommenshem*, enz., *E. S. Br.*, XX, 289.

In dat geval ware **Bebbin* < **Babbîn* (vgl. Brab. *Bellinus* < *Ballinus* bij een *bald*-naam ; v. LOEY, *ZWBr.*, p. 59) uit *Babbo* (< **Bade-bald*, vgl. *Badeloghe*, ook *Badefrid*, *Patager*, *Badugis* enz. in FÖRSTEMANN, I², 228 en *Babo* < *Badubald*, *ib.*, 223), waarnaast o. eng. *Babba* [dat wel een andere oorsprong zal hebben, al is het in principe uit „**Be(a)dub(e)ald*” (sic) mogelijk : MATS REDIN, *Studies on uncompounded personal names in Old English*, Diss. Uppsala ; Uppsala, E. Berlings Boktryckeri, 1919, p. 83].

een lonend werk zijn. Materiaal daartoe ontbreekt niet : namen op *-el-gem* (zie mijn *ZWBr.*, p. 65), op *-s-hem* (< *-so* : bv. *Lijsem*, arr. Borgworm, a^o 1031 *Lynsem* < *Lind-so* ; *E. S. Br.*, XX, 285). De geografische verspreiding van deminutiefsuffixen zou hierdoor waarschijnlijk wat duidelijker aan het licht komen. Doch, het is voorlopig niet het doel van dit opstel, al deze namen op te sporen en uit te leggen. Ik zou hier veeleer nog op een paar overeenkomstige formaties in Brabant willen wijzen, waarbij, zoals boven is uiteengezet, van de tweeledige naam de auslautsconsonant van de eerste stam geapocopeerd is en alleen de anlautsconsonant van de tweede is bewaard, terwijl een deminutiefsuffix er vaak wordt bijgevoegd.

Vooreerst dan : **Herfelingen** (arr. Brussel).

Het was in 1317 *Harflenghes* (in een Waalse oorkonde), *Herfelinghen* passim sedert de XIVe eeuw. Er zijn echter geen vormen met *hem* bekend, maar denkelijk mag de naam in de categorie der *hem*-namen gerangschikt worden, blijkens afwisselingen als *Makinghen* : *Makinghem* (1).

Een afleiding uit *Herwald* (J. LINDEMANS), of uit *Herifolk* (A. CARNOY) is onverantwoord. Laten wij dus hierin een hypocoristicum op *-il* zien uit *Hard-frid(us)* (2). *Hard-frid* echter moet een vleivorm *Harv-o* opleveren. De stam-*e* kan ontstaan zijn, of uit *a* vóór *r* + labiaal, vgl. nnl. *scherp*, ohd. *scarf* ; *verf*, ohd. *farwa* ; *derven*, got. *-parban* (3) ; of uit *ä* vóór *i* van *-il* (*Hervilo*), of vóór *i* in *-ing* (4). Daarbij werd de *v* verscherpt tot *f*, of veeleer *f*

(1) J. LINDEMANS, *E. S. Br.*, XVII, 379 ; J. MANSION, *Voorn. Bestandeelen*, p. 64 v. ; A. VAN LOEY, *ZWBr.*, p. 35.

(2) B. v. a^o 822, in J. MANSION, *Oud-Gentsche Naamkunde*, p. 146.

(3) M. J. VAN DER MEER, *Hist. Grammatik der niederländischen Sprache*, Heidelberg, 1927, § 16, p. 20 ; M. SCHÖNFELD, *Hist. Gr. v. h. Nederl.*, Zutphen, 1932, § 49, d, p. 67 v.

(4) v. LOEY, *ZWBr.*, p. 63 vv.

niet verzacht tot *v*, vóór *-l-* (*-m-*, *-n-*), vgl. nnl. *verderfelijk*, *sterfelijk*, *erfelijk*, enz. (1).

Een tweede naam van het behandelde soort is het thans verdwenen **Cobbegem** (arr. Brussel) : 1150 *Cobbinghem* ; 1129, 1157, 1170, 1190, 1198 *Cobbengem* ; enz. (J. LINDEMANS, *E. S. Br.*, XX, 86).

J. LINDEMANS, *t. a p.*, ziet erin een pers. n. *Kobbo*, denkbaar een vogelnaam, verwant aan *kuif*.

Cobbo nu is een naam, die F. STARK (2) met verschillende bewijspplaatsen uit *Colobert* afleidt, waarnaast oeng. *Colbein*, *Colbrand*, waarnaast ook oeng. *Cobba*, o. m. in *Cobhall*, *Cobham*, oeng. *Cobban lea*, *Cobban stan*, enz. (3).

Evenals wij nu in *Bebbenem* veeleer een zwakke genitief dan een formatie op *-in* hebben gezien, zullen wij ook in *Cobbenbosch* (4) een zwakke genitief van *Cobbo* zien, waarnaast echter geen sterke in : 1300 *Cobsem* (gem. Vilvoorde, arr. Brussel ; *E. S. Br.* XX, 373), maar veeleer een formatie op *-so* (*Cob-so*).

Dat een *-in*-afleiding echter heeft bestaan, bewijst 1264 *coppins stic*, een perceel land te Zuienkerke in West-Vlaanderen (5), waarnaast de in Brussel wel bekende familienaam *Cueppens* (met umlaut).

Een nieuwigheid echter in onze lijst is de stemloos geworden consonant *-pp-* < *-bb-*, welke verscherping echter ook in de ofrie. en os. naam *Sicco* is aangewezen (6).

Met inachtneming van die verscherping kunnen wij ook **Impegem** (gem. Liedekerke, arr. Brussel) 1248 *Impenghem*

(1) M. J. VAN DER MEER, *o. c.*, § 140 ; M. SCHÖNFELD, *o. c.*, § 41, p. 53.

(2) *O. ö.*, p. 117.

(3) E. EKWALL, *Dictionary*, p. 108 v.

(4) 1318 *Johannem dictum de cobbenbochs*, te Epegem (*ZWBr.*, p. 196).

(5) *Verlagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie* (Gent), 1934, p. 374.

(6) R. LOEWE, *Germ. Sprachwiss.*, I⁴, Berlin, 1933, p. 102.

(*E. S. Br.* XVII, 381) makkelijk verklaren, niet rechtstreeks uit *Impin* (J. LINDEMANS, *t. a p.*), maar wel uit *Impe*, vleinaam inderdaad van *Imbrecht*.

Van de samenstelling *Ingbrecht*, waarnaast *Ingel-*, *Ingerbertus* en *Imbrecht* (1), waarbij uit het eerste lid 1320 *Incsem* (2) (sterke genitief, of formatie op *-so?*) werd gevormd *Impe*, *Impin* (3), waarnaar nu nog de te Brussel bekende familienaam *Impens*. Hiermee vallen te vergelijken : uit een *land*-naam (*Landbrecht*) *Lampen*, *Lampin* (4), waarnaast *Lambe* en *Lambin* (5), waarnaar de moderne familienaam *Lampens* (5), terwijl *Lampernisse* (ar. Diksmuide, prov. West-Vlaanderen) integendeel van mnl. *lamp* „lam” is afgeleid (6); — evenzo uit een *lind*-naam (*Lintberga* in *OGN*, 179), de moderne naam *Limpens* (7), als wij hier niet voor ons een Brab. $i < e < \bar{a}$ hebben, vgl. *Dilbeek* (< mnl. *del* „dal”) (8), *vrind* (9).

* * *

Bovenstaande lijst bevat alleen Brabantse namen. Zonder twijfel zou een voortgezet onderzoek dergelijke formaties, niet alleen op heel het Nederlands taalgebied, aan het licht brengen.

Waarom nu juist deminutieven van persoonsnamen in plaatsnamen voorkomen (vgl. *Dielegem* in de buurt van

(1) *ZWBr.*, p. 60, 73, 42.

(2) *ZWBr.*, p. 193.

(3) Wever te Gent; G. ESPINAS et H. PIRENNE, *Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre* (Brussel, 1906-1924), II, p. 455; 1515 *Impen Luparts mere*, te Opwijk: J. LINDEMANS, *Toponymie van Opwijk* (Brussel, 1930), p. 84.

(4) G. ESPINAS et H. PIRENNE, *o. c.*, IV, 263; *ZWBr.*, p. 59.

(5) Zie b. v. de *Officiële Naamlijst der Telefonen voor Brabant*, 1939.

(6) J. MANSION, *De Voornaamste Bestanddeelen*, p. 91.

(7) *Officiële Naamlijst der Telefonen*, 1939.

(8) J. MANSION, *Voorn. Bestanddeelen*, p. 31.

(9) J. MANSION, *OGN.*, p. 79 v.

Diegem, beoosten Brussel), moet door sociale verhoudingen verklaard worden. Namen op *-eghem* en op *-hem* dagtekenen uit de tijd der Frankische colonisatie. Een *hem* vormde toen, hoogstwaarschijnlijk nog zoals in de IXe eeuw, een gehucht van gegroepeerde hoeven, waarop een vrij kolonist, met zijn familie, zijn horigen en slaven zich heeft gevestigd (1). Het is zeer aannemelijk dat deze kleine bevolkingsgroepering zich stilaan heeft uitgebreid en er nieuwe hoeven in de buurt van de eerste ontstonden. Juist in zo een kleinste sociale eenheid komen vaak hypocristica voor, en deze namen worden in uitgeroide naburige plaatsen of in uitbreidingen van de hoeve dan ook dikwijls gebruikt. Op het belang van zulke plaatsnamen heeft vroeger MAGNUS OLSEN (2) gewezen. In die richting, geloof ik, is de verklaring te zoeken en zal er trouwens veel ontdekt kunnen worden voor de Frankische colonisatie in het algemeen.

(1) Dr. H. VAN WERVEKE, *Nieuw licht op de Frankische colonisatie in Noord-België*, in *Handelingen van het Zesde Vlaamsche Philologencongres*, 11-12 Augustus 1923 te Antwerpen gehouden, Gent, s. d., p. 163 vv.

(2) Zie deze *Handelingen der Kon. Comm. Top. Dial.*, XI, 91 vv.
